

Türkleriň zenan urşujylary

Category: Kitapcy, Zenan şahsyýetler

написано kitapcy | 23 января, 2025

Türkleriň zenan urşujylary TÜRKLERIŇ ZENAN URŞUJYLARY

Türki halklaryň zenany yslamyýetden öňem, soňam jemgyýetçilik durmuşynda möhüm rol oýnapdyr. Zenan urşujylar taryhyň hemme döwründe orta çykypdyr we gahrymançylykly işleri bilen birnäçe ýeňişleriň gazanylmagynda mynasyp paýlary bolupdyr.

Türki halklar yslamy kabul edenden soňra araplaryň we eýranlylaryň tersine zenanlaryň durmuşynda o diýen bir üýtgeşme bolup geçmändir. Biziň günlerimizde ady ýygý-ýygýdan agzalýan taryhy zenan şahsyýetleriň ençemesi syýasatda we harby işlerde mümkingadar aktiw rol oýnapdyrlar.

• Taryhymyzyň zenan urşujylary we olaryň jemgyýetdäki orny

Türk(men)lerde zenan urşujylar ar münmekde we gylyç oýnatmakda ýigit alplardan birjigem pes oturmandyrlar. Gadymy eposlarymyzyň birnäçesinde zenan urşujylardan söz açylýar we olaryň batyrgaýlygy, gahrymançylykly işleri wasp edilýär. Hatda söweşjeňligi bilen tanalýan amazonkaly zenanlaryň hem aslynyň türk(men)lerdigi köp sanly çeşmelerde nygtalýar.

Yslamyýetden öňki türki jemgyýete seredenimizde, hatynlaryň, ýagny hakanyň (hökümdaryň) ýanyoldaşynyň döwlet apparatynda hökümdardan soň ikinji derejede durýandygyny görmek mümkin. Hakan ýörişdekä ähli ygtyýarlygy hatyn üstüne alypdyr. Ol gerek bolsa başga döwletlerden gelen ilçileri kabul etmäge hakanyň ýöredýän ähli ygtyýarlygyny ulanmaga hukygy bolupdyr. Haýsydyr bir şertnama baglaşyljak bolunsa, hatynyň goly hökman

gerek bolupdyr. Hatynyň gol çekmedik şertnamalary güýçsüz hasaplanypdyr. Hökümdaryň aýallarynyň sany wagtyň geçmegi bilen azalsa-da, olaryň ähli ygtyýarlygyny doly güýjünde saklanypdyr. Şeýle-de, hökümdarlaryň aýallarynyň ygtyýaryna olary goramak üçin ýörite birlikler berilip, tabynlygynda goşun bölümine serkerdelik etmäge mümkinçilik döredilipdir. Ilkinji musulman türk(men) döwletleriniň taryhyna ser salanymyzda, aýallaryň tagt ugrundaky dawalarynyň jümmüşinde hereket edendiklerini görýäris. Nyzamylmülk meşhur «Syýasatnamasynda» bu ýagdaýyň döredýän bökdençliginden diýseň zeýrenipdir. Nyzamylmülküň näderejede mamladygyny Mälikşanyň ölüminden soň ýüze çykan tagt dawalary hem aýdyň subut edýär. Türkan hatynyň öz ogluny soltanlyk tagtyna çykarjak bolup, başlan urşy Beýik Seljukly imperiýasynyň ýykylmagyna getiren döwrüň başyny başlapdyr.

• Taryhda türk(men) zenanlary

Türk(men)lerde zenan urşujylaryň bolşy ýaly, syýasatda-da özüni tanadan zenanlar az bolmandyr. Gadymy türk(men) töresi (kanunnamasy) kagan bilen hatynyň ýurdy deň derejede dolandyryandygyny kabul edipdir. Muňa mysal hökmünde Bilge kaganyň ýazgylaryndaky: “Türk Taňrysy Türk milleti ýok bolup gitmesin diýip, kakam Ilteriş kagan bileb enem Ilbilge hatyny gönderdi” diýen ýazgyny görkezmek bolar.

Türk(men) zenanlary toý-baýramlara, üýşmeleňlere we gurultaýlara hökmany suratda gatnaşypdyr. Sibirde ýaşaýan türki taýpalaryň hökümdarynyň ölüminden soň, onuň tagta geçen aýaly Boaryk (Bugaryk) hatynyň wizantiýalylara garşy söweşde ýeňiş gazanandygy mälimdir.

Türk(men) taryhynyň soňky döwürlerinde **hatyn** ünwanly-da üýtgeşmeleri başdan geçiripdir. Hatynlara wagtyň geçmegi bilen **begüm (begin), terken (türkan), bilge, soltan** ünwanlary berlipdir.

Türki halklaryň ýaşaýan ýurtlaryna syýahat eden Ibn Fadlan zenanlaryň erkekden tapawudynyň ýokdugyny, olaryň at münüp, ýarag göterýändigini ýazypdyr. Ibn Fadlanyň, aýratynam,

zenanlaryň iňňän berdaşlydygyny we syçrap ata münýändiklerini gürrüň berýän jümleleri diýseň guwandyrjydyr we ünsi çekijidir. Başga bir jahankeşde Ibn Battuta gypjaklaryň arasynda bolanda gören zenanlarynyň portretini diýseň gowy suratlandyrýar. Ol hatynlaryň müňlerçe adamlyk goşun bölümüne serkerdelik edýändigini we azyndan hökümdaryňky ýaly hazynasynyň bardygundan söz açýar.

• **Bajyýany Rum**

«Bajyýany Rum» türk(men) zenanlarynyň Anadolyda guran iň uly guramasynyň adydyr. Osmanly (türkmen) döwletiniň düýbi tutulanda zenan urşujylar hem ellerinden gelen kömegi edipdirler. Hususanam araçäk zonalarda hereket eden zenanlar duşmanlara garşy söweşmekden birjigem çekinmändirler, döwletiň geçiş döwründe akynjy birliklere uly goldaw bolupdyrlar.

Zenan urşujylarymyz Rumiliniň we Balkan ýurtlarynyň türk(men)leşmegine-de goşant goşupdyrlar. Araçäk zonalara ýollanan maşgalalaryň söweşjeň ukyplarynyň artykmaçlygyna aýratyn üns berilipdir. Hut şonuň üçinem araçäk zonalar duşman güýçleriniň güýçlerinden goralyp, döwletiň çägi yzygiderli giňelişde bolupdyr.

Umumy türk taryhynyň soňky döwürlerinde-de zenan urşujylaryň az bolmandygyny görmek bolýar. Ruslara garşy söweşiň başyny çeken Nene hatyn, Türk Azat-edijilik urşunyň gahrymany Gara Patma we Çanakkalede depin edilenlerinde zenandyklary aýan bolan ençeme atsyz gahrymanlarymyz...

Biziň günlerimizde-de harby we hukuk goraýjy edaralarda gulluk edýän ýüzlerçe zenan gahrymanlarymyz türk halklaryň zenan urşujylarynyň hiç haçan gutarmajakdygynyň aýdyň subutnamasydyr.

Sergen DEMIRTAŞ. Zenan şahsyýetler